

УДК 347.9

**Ю. С. Павлова**  
аспірант кафедри цивільного процесу  
Національного університету «Одеська юридична академія»

### ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОПУСТИМОСТІ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Сучасний світ характеризується процесами глобалізації, комп'ютеризації та інформатизації суспільства. Учасники цивільних відносин активно використовують технічні засоби та можливості мережі Інтернет для придбання товарів та послуг, здійснення ділового спілкування, укладання електронних договорів тощо.

Між тим, віртуальний образ життя не повинен ставити під сумнів можливість ефективного використання судового захисту учасниками цивільних відносин. Останнім часом держава зробила значні кроки в напрямку врегулювання «електронних» цивільно-правових відносин та визнання електронних засобів доказування. Прийняття Законів України «Про електронну комерцію», «Про електронні довірчі послуги», «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» повинно сприяти більш активному використанню технічних засобів, інформаційно-телекомунікаційних технологій та мережі Інтернет у повсякденному житті.

Однак деякі питання практичного використання електронних доказів потребують більш глибокого вивчення з урахуванням особливостей цивільного процесу. До таких питань можна віднести й відсутність чітких критеріїв допустимості електронних доказів, що ускладнює можливість їх використання в цивільному судочинстві.

Досліджуваний у даній статті проблематиці, а також її окремим питанням присвячували свої праці такі науковці, як: Ю.В. Білоусов, А.Т. Боннер, Є.В. Васьковський, О.П. Вершинін, С.П. Ворожбіт, Н.Ю. Голубева, К.Б. Дрогозюк, П.П. Зайцев, А.Ю. Каламайко, М.О. Мітрофанова, Є.О. Нефедьєв, В.К. Пучинський, І.В. Решетнікова, Т.В. Руда, С.Я. Фурса та інші.

Метою даної статті є дослідження окремих аспектів допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України, а також можливостей їх використання під час розгляду цивільних справ.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні завдання:

- дослідити особливості правового статусу електронних доказів у світлі нового цивільного процесуального кодексу України;

- охарактеризувати цифровий підпис та електронний цифровий підпис як критерії допустимості електронних документів;

- проаналізувати можливості використання електронного листування під час розгляду цивільних справ;

- дослідити критерії допустимості електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет;

- визначити практичні аспекти використання електронних доказів, отриманих за допомогою соціальних мереж.

03 жовтня 2017 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 2147-VIII, на підставі якого Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК) України був викладений в новій редакції. Одним з досягнень нового ЦПК України стало визнання електронних доказів в якості самостійних засобів доказування, а також встановлення на законодавчому рівні нових способів збирання електронних доказів, розміщених в мережі Інтернет.

Між тим, допустимість електронних доказів та допустимість доказів загалом залишились без законодавчих змін. У статті 78 ЦПК України законодавець продублював положення ЦПК України в редакції від 2004 р., зазначивши, що суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом, а також те, що обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися іншими засобами доказування.

Більшість дослідників вважають, що допустимість доказів полягає одночасно в дотриманні законності одержання доказу та у використанні передбачених законом засобів доказування [10, с. 69]. На нашу думку, допустимість доказів являє собою складне та комплексне поняття, яке опосередковує критерії та вимоги щодо різних видів засобів доказування, на підставі яких суд вирішує питання щодо можливості використання того чи іншого доказу для встановлення обставин справи.

Проблема допустимості електронних доказів полягає в тому, що процесуальний закон не містить систематизованих відокремлених правил, які б визначали порядок одержання цих доказів. При цьому проблема допустимості саме електронних доказів

ускладнюється особливою правовою природою останніх, яка, зокрема, характеризується відсутністю матеріальної форми виразу та значною вразливістю електронних доказів, що полягає в можливості зміни їх змісту без очевидних ознак.

Електронний документ є найбільш розповсюдженим видом електронного доказу, який застосовується учасниками цивільно-правових відносин. На підставі електронних документів здійснюється придбання товарів у мережі Інтернет, надаються адміністративні послуги, здійснюється внутрішній документообіг підприємств тощо. Однак якщо в процесі використання електронних документів виникає спір, учасники цивільних відносин повинні бути впевнені в можливості використання таких документів під час розгляду справ у судовому порядку.

Відповідно до статей 5, 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, в тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис» [3].

Одночасно з цим, як передбачено статтею 8 цього ж Закону, допустимість електронного документа як доказу не може заперечуватися виключно на підставі того, що він має електронну форму.

Системний аналіз вищезазначених норм свідчить про те, що електронний документ може бути використаний в якості доказу під час розгляду цивільних справ, а головною умовою його допустимості є наявність цифрового підпису. При цьому найбільш врегульованим видом цифрового підпису є електронний цифровий підпис (далі – ЕЦП), який формується внаслідок криптографічного перетворення набору електронних даних, додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача.

Перевагами його використання є можливість ідентифікації автора електронного документа, а також забезпечення цілісності та незмінності електронного документа за допомогою засобів криптографічного захисту. З точки зору допустимості електронного документа наявність електронного цифрового підпису викликає найменше питань, адже статус ЕЦП та документів, які складаються з його використанням, чітко передбачено діючим законодавством. А тому майже в будь-якому випадку наявність електронного цифрового підпису в достатній мірі свідчить про відповідність електронного документа вимогам допустимості.

Водночас використання електронного цифрового підпису в сфері електронної комерції, у тру-

дових правовідносинах, у діловому спілкуванні створює суттєві незручності, внаслідок чого ЕЦП не набув широкого розповсюдження саме в приватних цивільно-правових відносинах. Фізичні особи, які є основними суб'єктами електронної комерції, не використовують ЕЦП, а різноманітні інтернет-магазини та онлайн-платформи не вимагають їх використання, адже останнє ускладнює процес придбання товарів та надання послуг.

Одночасно з цим процесуальний статус електронних документів, які не скріплені електронним цифровим підписом, є досить невизначеним, та з високим ступенем ймовірності такі докази можуть бути визнані недопустимими в судовому порядку.

Радою з питань судової реформи в проекті Закону України «Про внесення змін до ЦПК України» (щодо судової реформи) було запропоновано передбачити в новому ЦПК, що «електронні документи, підписані електронним цифровим підписом, приймаються судом до розгляду як письмові докази. Документи, отримані за допомогою факсимільного, електронного чи інших аналогічних засобів зв'язку без електронного цифрового підпису, приймаються судом до розгляду в якості письмових доказів у випадках і в порядку, встановлених законом або договором». Фактично під час підготовки проекту нового ЦПК було передбачено два види таких електронних документів: ті, які безумовно визнаються письмовими документи (підписані ЕЦП), і такі, що могли би бути визнані письмовими (не підписані ЕЦП) [8]. Однак, як вже відомо, відповідна ініціатива не знайшла свого втілення в новій редакції ЦПК України.

Як було зазначено вище, оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, в тому числі з електронним підписом автора. Тобто, окрім електронного цифрового підпису, допустимим може бути визнано й той доказ, який скріплений іншим видом електронного підпису відповідно до вимог законодавства.

Хоча правовий статус електронних підписів, окрім цифрового, є досить невизначеним, із прийняттям Закону України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 р. № 675-VIII законодавець зробив значний крок у напрямку визнання електронних документів, скріплених електронним підписом, окрім ЕЦП, в якості допустимих доказів. Так, статтею 12 вищезазначеного Закону передбачено, що відповідно до акта цивільного законодавства або за домовленістю сторін електронний правочин має бути підписаний сторонами, а моментом його підписання є використання:

- електронного підпису або електронного цифрового підпису відповідно до Закону України «Про електронний цифровий підпис», за умови використання засобу ЕЦП усіма сторонами електронного правочину;

- електронного підпису одноразовим ідентифікатором, визначеним цим Законом;

- аналога власноручного підпису (факсимільного відтворення підпису за допомогою засобів механічного або іншого копіювання, іншого аналога власноручного підпису) за письмовою згодою сторін, в якій мають міститися зразки відповідних аналогів власноручних підписів [2].

Одночасно з цим, статтею 11 зазначеного Закону передбачено, що кожний примірник електронного документа з накладеним на нього підписом, визначеним статтею 12 цього Закону, є оригіналом такого документа, а електронні документи (повідомлення), пов'язані з електронним правом, можуть бути подані як докази сторонами та іншими особами, які беруть участь у судовому розгляді справи.

Отже, досягненням Закону України «Про електронну комерцію», серед іншого, є встановлення критеріїв допустимості електронних документів, які можуть бути визнані в якості таких і без використання електронного цифрового підпису. Разом з тим варто відзначити, що положення Закону України «Про електронну комерцію» жодного разу не були предметом дослідження суду касаційної інстанції, а тому стверджувати про існування критеріїв допустимості електронних документів, скріплених електронним підписом, окрім ЕЦП, можна з певною долею умовності.

Окремої уваги заслуговує проблема допустимості електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет. Як вже було зазначено вище, суд не бере до уваги докази, що одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Однак до прийняття Закону України № 2147-VIII від 03 жовтня 2017 р., яким ЦПК України було викладено в новій редакції, жодним нормативно-правовим актом не було передбачено спеціального порядку дослідження доказів, розміщених у мережі Інтернет.

Як правило, учасники цивільного провадження або роздруковували сторінки в мережі Інтернет на паперових носіях, або замовляли здійснення експертного дослідження телекомунікаційних систем, обладнання та засобів. Роздруковка сторінок у мережі Інтернет викликала суттєві заперечення щодо визнання таких доказів в якості допустимих через відсутність у законі відповідного порядку збирання електронних доказів, неможливість безпосереднього дослідження судом електронних доказів, розміщених у глобальній мережі, та, одночасно, відсутність оригіналу таких доказів.

Незважаючи на це, нерідко суди приймали до уваги роздруковки Інтернет-сторінок, особливо коли питання допустимості таких доказів не заперечувалось іншими учасниками провадження. Наприклад, апеляційний суд м. Києва у своїй ухвалі від 27.03.2017 р. по справі № 754/14234/16-ц зазначив, що твердження апеляційної скарги про

те, що відповідач здійснювала дії, направлені на фактичне примирення, колегія суддів визнає такими, що спростовуються наявними у справі доказами. У матеріалах справи міститься скріншот листування між сторонами по справі за допомогою засобів телефонного та Інтернет-зв'язку, зміст якого свідчить про відсутність намірів збереження сім'ї сторонами подружжя [5]. Тобто роздруковки електронних доказів на паперових носіях не тільки були покладені в основу судового рішення, але й були єдиними доказами, на підставі яких була побудована мотивувальна частина судового рішення.

У свою чергу, застосування висновків експертного дослідження телекомунікаційних систем, обладнання та засобів у більшій мірі відповідало вимогам допустимості доказів, адже в такому разі електронний доказ набував певної матеріальної форми, яка з дотриманням порядку, передбаченого законом, долучалась до матеріалів справи. При цьому суд досліджував вже не сам електронний доказ, а висновок експертного дослідження, частиною якого був електронний доказ.

Так, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних та кримінальних справ у своїй ухвалі від 22.02.2017 р. по справі № 761/13156/16-ц звернув увагу на допустимість електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, отриманих за допомогою проведення експертного дослідження телекомунікаційної системи. Вирішуючи цивільну справу, суд касаційної інстанції зазначив, що апеляційний суд не дав оцінки роздруковкам текстів інформації з інтернет-сайту телеканалу «112» та відповідних скріншотів відповідача, хоча наявність указаних обставин підтверджується висновком експертного дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів, проведеного науково-дослідним центром судової експертизи з питань інтелектуальної власності, що в подальшому стало підставою для скасування рішення апеляційної інстанції.

На відміну від попередньої редакції ЦПК України, діюче цивільне процесуальне законодавство передбачає спеціальні способи дослідження електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет. В новий ЦПК України була включена частина 7 статті 85 ЦПК України, відповідно до якої суд за заявою учасника справи чи з власної ініціативи може оглянути веб-сайт (сторінку), інші місця збереження даних у мережі Інтернет з метою встановлення та фіксування їх змісту [1]. Тобто з моменту набрання чинності законом України № 2147-VIII від 03.10.2017 р. суд наділений процесуальними повноваженнями безпосередньо дослідити глобальну мережу на предмет наявності тих чи інших фактичних даних, які входять до предмету доказування по справі.

Крім того, суд має право призначити експертизу для встановлення та фіксування змісту веб-сайту (сторінки), інших місць збереження даних у

мережі Інтернет за умови, якщо це потребує спеціальних знань і не може бути здійснено судом самостійно або із залученням спеціаліста. Не викликає сумніву, що електронні докази, отримані шляхом дослідження мережі Інтернет у порядку, передбаченому ст. 85 ЦПК України, в повній мірі відповідатимуть вимогам допустимості електронних доказів, а тому можуть бути використані під час вирішення цивільно-правових спорів.

Окрему увагу варто приділити проблемі допустимості електронних доказів, отриманих за допомогою соціальних мереж. Зважаючи на можливість соціальних мереж доводити відомості до значної кількості людей, особливо актуальним є використання даних із соціальних мереж під час розгляду справ про захист честі, гідності та ділової репутації або спростування недостовірної інформації.

Аккаунти в соціальних мережах фактично є відображенням особистості людини, а тому в повсякденному житті дії, які вчиняються особою в соціальних мережах, вважаються такими, що вчиняються нею від власного імені. Між тим, вищезазначене твердження не знаходить свого нормативного обґрунтування, що ускладнює можливість визнання електронних доказів, розміщених в соціальних мережах, в якості допустимих.

На нашу думку, аналогічно доказам, розміщеним в мережі Інтернет, правильним способом збирання електронних доказів, що забезпечувало б дотримання вимог допустимості, є огляд електронних доказів у порядку ст. 85 ЦПК України. Однак проблема допустимості електронних доказів, розміщених саме в соціальних мережах, полягає в забезпеченні процесу ідентифікації особи, яка створила або розповсюдила певну інформацію в соціальній мережі.

Як правило, відповідачі по справах, в яких необхідним є використання електронних доказів із соціальних мереж, ставлять під сумнів допустимість таких доказів, посилаючись на те, що під час реєстрації аккаунту в соціальних мережах жодні процеси ідентифікації не здійснюються, а тому будь-яка людина могла б зареєструватись під іменем відповідача та вчинити ті чи інші дії.

Використання «фальшивих» аккаунтів було предметом дослідження Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ у вищезазначеному рішенні від 22.02.2017 р. по цивільній справі № 761/13156/16-ц, під час вирішення якої суд касаційної інстанції зазначив, що, надаючи правову оцінку роздруківки сторінки особи в соціальній мережі «Facebook», апеляційний суд виходив із неможливості встановлення осіб-власників аккаунтів, розміщених на ресурсах/посиланнях у соціальній мережі «Facebook», та можливість створення фальшивого аккаунту в даній мережі. Разом з тим апеляційний суд не звернув уваги, що деякі відомості зі сторінки відповідача в мережі «Facebook» містять позначки місць проведення відповідних заходів,

підтверджують його місцезнаходження в певний час за певним місцем знаходження (зокрема, у сесійній залі та приміщеннях комітетів Верховної Ради України, Європейського Парламенту) та особистий характер певної інформації, а не загальнодоступний [4].

Тобто, досліджуючи можливість створення фальшивих аккаунтів у соціальних мережах, суд дослідив не тільки зміст конкретного запису, інформація в якому, на думку позивача, містила недостовірну інформацію, але й сам аккаунт в цілому на предмет наявності особистої інформації, яка б свідчила про нерозривний взаємозв'язок між особистістю відповідача та відповідного аккаунту в соціальній мережі. Хоча позиція касаційного суду викликає певні сумніви з процесуальної точки зору, варто визнати, що така позиція є досить прогресивною, формує окремі критерії допустимості електронних доказів, отриманих із соціальних мереж, та в майбутньому може слугувати в якості орієнтиру формування правозастосовної практики судів нижчих інстанцій.

Висновки наукового дослідження. Допустимість електронних доказів є однією з центральних проблем сучасного цивільного процесуального законодавства, яка полягає у відсутності систематизованих відокремлених правил, які б визначали порядок одержання електронних доказів. Різні електронні докази повинні відповідати різним критеріям допустимості, а тому допустимість електронних доказів повинна досліджуватись окремо через призму кожного виду цих доказів.

Головною умовою використання електронних документів є їх підписання електронним підписом або аналогом власноручного підпису. Електронний цифровий підпис є найбільш урегульованим видом цифрового підпису, який забезпечує ідентифікацію автора документа та незмінність змісту документа. Однак через складність його використання електронний цифровий підпис так і не знайшов широкого розповсюдження в «електронних» цивільно-правових відносинах, у той час, як інші види електронного підпису не знайшли свого широкого відображення в правозастосовній практиці судів, що дозволяє говорити про критерії допустимості електронних документів з певною долею умовності.

Забезпечення допустимості доказів, розміщених у мережі Інтернет, здійснюється шляхом роздруківки електронних доказів на паперових носіях або проведенням експертних досліджень телекомунікаційних систем, обладнання та засобів. При цьому правилами нового ЦПК України передбачено спеціальний порядок збирання електронних доказів, розміщених у мережі Інтернет, шляхом їх огляду безпосередньо судом. Крім того, під час дослідження електронних доказів, отриманих за допомогою соціальних мереж, необхідно враховувати судову практику касаційного суду, який у своїх рішеннях фактично формулює додаткові критерії допустимості електронних доказів під час здійснення цивільного судочинства.

Перспективами подальших розробок у даному напрямку є дослідження критеріїв допустимості електронного листування, аудіо- та відеозаписів у цивільному процесуальному законодавстві, аналіз практики використання електронних доказів у світлі нового цивільного процесуального законодавства України, а також дослідження способів систематизації критеріїв та правил допустимості електронних доказів з метою їх ефективного використання під час розгляду цивільних справ.

### Література

1. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» № 6232 від 23.03.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_1?pf3511=61415](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415)
2. Закон України «Про електронну комерцію» № 675-VIII від 03 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/675-19>
3. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» № 851-IV від 22 травня 2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/851-15>
4. Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 22.02.2017 р. по справі №761/13156/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65038960>.
5. Ухвала апеляційного суду міста Києва від 27 березня 2017 року по справі № 754/14234/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65625222>.
6. Боннер А.Т. Електронний документ як доказ у цивільному та арбітражному процесі / А.Т. Боннер // Закон. – 2009. – № 11. – С. 141–157.
7. Голубева Н.Ю. Порядок укладення договорів в електронній формі за законодавством України / Н.Ю. Голубева // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 150-річчя від дня народження С.В. Васьковського. – Одеса, 8 квітня 2016 року. – С. 3–10.
8. Голубева Н.Ю. Електронний договір як доказательство в гражданском процессе / Н.Ю. Голубева // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://yaizakon.com.ua/elektronnyj-dogovor-kak-dokazatelstvo-v-grazhdanskom-protseesse>
9. Каламайко А.Ю. Місце електронних засобів доказування та окремі питання їх використання в цивільному процесі / А.Ю. Каламайко // Право та інновації, 2015. – № 2. – С. 127–132.
10. Штефан А. Допустимість доказів у цивільному судочинстві / А. Штефан // Теорія і практика інтелектуальної власності : Науково-практичний журнал, 2016. – № 2. – С. 69–77.

### Анотація

**Павлова Ю. С. Окремі аспекти допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України.** – Стаття.

У статті досліджені окремі аспекти допустимості електронних доказів у цивільному процесуальному законодавстві України, проаналізовані можливості забезпе-

чення допустимості електронних доказів з метою їх практичного використання під час розгляду цивільних справ.

У статті досліджені питання використання цифрового підпису та електронного цифрового підпису як критеріїв допустимості електронних документів, досліджені способи забезпечення допустимості електронних доказів, розміщених в мережі Інтернет, а також особливості використання електронних доказів, отриманих за допомогою соціальних мереж.

Окрему увагу приділено правозастосовній практиці національних судів, яка не тільки відображає практичність тих чи інших правил використання електронних доказів, але й сприяє формуванню самостійних критеріїв допустимості електронних доказів у цивільному провадженні.

*Ключові слова:* електронні докази, допустимість доказів, електронний документ, збирання доказів, судова реформа.

### Аннотация

**Павлова Ю. С. Отдельные аспекты допустимости электронных доказательств в гражданском процессуальном законодательстве Украины.** – Статья.

В статье исследованы отдельные аспекты допустимости электронных доказательств в гражданском процессуальном законодательстве Украины, проанализированы возможности обеспечения допустимости электронных доказательств с целью их практического использования при рассмотрении гражданских дел.

В статье исследованы вопросы использования цифровой подписи и электронной цифровой подписи как критериев допустимости электронных документов, исследованы способы обеспечения допустимости электронных доказательств, размещенных в сети Интернет, а также особенности использования электронных доказательств, полученных с помощью социальных сетей.

Особое внимание уделено правоприменительной практике национальных судов, которая не только отражает практичность тех или иных правил использования электронных доказательств, но и способствует формированию самостоятельных критериев допустимости электронных доказательств в гражданском судопроизводстве.

*Ключевые слова:* электронные доказательства, допустимость доказательств, электронный документ, сбор доказательств, судебная реформа.

### Summary

**Pavlova Yu. S. Certain aspects of the admissibility of electronic evidences in the civil procedural legislation of Ukraine.** – Article.

The article studies some aspects of the admissibility of electronic evidences in the civil procedural legislation of Ukraine, the possibilities of ensuring the admissibility of electronic evidence for the purpose of their practical use in civil cases are analyzed.

The article examines the use of digital signatures and electronic digital signatures as criteria for the admissibility of electronic documents, explores ways of ensuring the admissibility of electronic evidence placed on the Internet, as well as the use of electronic evidence obtained through social networks.

Particular attention is paid to the law enforcement practice of national courts, which not only reflects the practicality of certain rules for the use of electronic evidence, but also contributes to the formation of independent criteria for the admissibility of electronic evidence in civil proceedings.

*Key words:* electronic evidence, admissibility of evidence, electronic document, evidence collection, judicial reform.